

KLASİK İKTİSAT VE TOPLUMBİLİM KURAMLARININ GÜNÜMÜZ OECD RAPORLARI İLE İŞGÜCÜ PİYASALARI ÇERÇEVESİNDE KARŞILAŞTIRILMASI

Burak GÜRBÜZ*

Bu çalışmada Tocqueville, Molinari, Colson, Bastiat gibi 1789 devrimi ve Rousseau'cu Cumhuriyet ile sorunları bulunan liberal yazarların eserlerinden vereceğimiz örneklerin bugünkü neoliberal ideolojinin esnek işgücü piyasaları uygulamaları ile uyduğunu göstermeye çalışıyoruz. Sonuçta günümüzde çalışma koşullarının ağırlaşması, iş güvencesinin gittikçe azalması, işsizliğin artması ve çalışma hakkının bir hak olmaktan çıkması sonucu bugünkü işgücü piyasalarındaki uygulamalarla 19. yüzyıl vahşi kapitalizmin uygulamaları arasında benzerlikler olduğunu düşündürüyor. Düşünce bağlamında liberal Molinari'nin özgür işçi ile köle arasında günlük çalışma saati ve çalışma koşulları bakımından bir fark olmadığını söylemesi, Tocqueville ve Bastiat'ın çalışma hakkına ve iş güvencesine doğa yasalarına uymuyor diye karşı çıkması ile günümüz işgücü piyasalarının neoliberal ideolojiye göre yeniden yapılanması arasında hiçbir farkın olmadığını görüyoruz.

Anahtar kelimeler: İşgücü piyasaları, klasik politik iktisat

GİRİŞ

Küresel düzenin baş aktörlerinin (merkez devletler, uluslararası örgütler vb.) işgücü piyasalarının daha fazla esnekleşmesi için önerdikleri politikaları üç-dört başlıkta toplayabiliriz. Birincisi yarı-zamanlı istihdamın artırılması, ikincisi çalışanın maliyetlerini azaltmak bağlamında işverenin sosyal güvenlik harcamalarının kısılması, üçüncü olarak topluca işten çıkarmaların kolaylaştırılması ve son olarak da asgari ücretlerin aşağıya çekilmesidir. Yukarıda işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi adına sayılan önerilerden elde edilmesi düşünülen sonuç iş güvencesini ortadan kaldırmaktır. Küresel aktörlerin varmak istedikleri amaç ise küresel ekonomiye dahil olmuş çevre ülkelerde artan enformel sektörün tüm kuralsız ve çarpık yapısı ile beraber formel sektöre dönüştürülmesidir. Neoliberal politikaları çevre ülkelere uygulama kılavuzu olan, John Williamson' un isim babalığını yaptığı “Washington Uzlaşısı” ile anılan ekonomik

---

* Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi İktisat Bölümü.

önlemler dizisi içinde bir de “düzensizleştirme” maddesi vardır¹. Williamson, bu önerisi ile sermayenin serbestçe dolaşımını teşvik ederek piyasalarının serbestleşmesini sağlayacak, bu durumda doğal olarak işgücü maliyetleri de azalacaktır. Amaçlanan çevre ülkelerde artan enformel sektörün formal sektöre dönüşebilmesidir². Uluslararası piyasa aktörlerinin belirlediği düzende sermayenin serbest dolaşımının merkez kapitalist ülkelerde aranan sonuçları, 1970’lerden beri süregelen ve kronikleşen işsizlik sorununa çare bulmak olacaktır.

Bu çalışmada biz, yukarıdaki esnek işgücü piyasası uygulamalarının resmileştirilip bir politika haline dönüşmesinin günümüze özgü bir durum olmasına rağmen, 19. yüzyıl klasik iktisadi ve toplumsal düşüncesinde de (kurumsal hale dönüşüp dünyanın genelinde uygulanıyor olmasa da) var olduğunu göstereceğiz. Tocqueville, Molinari, Colson, Bastiat gibi 1789 devrimi ve Rousseau’cu Cumhuriyet’in sosyal haklarıyla sorunları bulunan liberal yazarların eserlerinden vereceğimiz örneklerin bugünkü neo-liberal ideoloji ile uyuşturulmasını göstermeye çalışacağız. Günümüz işgücü piyasalarının ideolojisini ise uluslararası örgütlerin, özellikle Türkiye’nin üye olduğu OECD’nin, işgücü piyasası üzerine olan raporları üzerinden anlatmaya çalışacağız. Bugünkü piyasalarla ilgili olan esneklik uygulamalarını OECD raporlarından hareketle anlatmaya çalışmamızın temel nedeni ilgili kuruluşun hangi ülkeye nasıl bir politika önerdiğini ve küresel işgücü piyasalarını nasıl yönlendirdiğini göstermektir.

Bu anlayıştan yola çıkarak çalışmamızı iki bölüme ayıracağız. İlk bölümde 19. yüzyıl liberal düşünürlerin işgücü piyasası tanımlarına yer verip o zamanki sosyalistler ile fikir ayrılıklarından bahsedeceğiz. O dönemdeki tartışmaların büyük kısmının günümüzde aynen konuşuluyor olduğunu göstermeye çalışacağız. Aynı zamanda liberal yazarların gözünden o dönemin sosyal sorunlarına da değinmiş olacağız. İkinci olarak da OECD raporlarında esnek işgücü piyasası uygulamalarının neler olduğuna bir göz atıp bu uygulamaların günümüzde ortaya çıkan bazı sonuçlarını (Avrupa’da artan meslek hastalıkları ve yoksulluk gibi) değerlendirmeye çalışacağız.

¹ John Williamson, Consensus de Washington: un bref historique et quelques suggestions, Finances et Développement, septembre 2003, s.10.

² A.k., s. 12.

İKTİSADİ VE SOSYAL DÜŞÜNCE TARİHİNDE İŞ GÜVENCESİ MESELESİ

Bastiat, 1863 yılında ücretler üzerine yazdığı yazıda çalışanların gelecek kaygıları yüzünden yeniliklere kapalı olmasını, toplumun durağanlığı olarak adlandırıp eleştirmektedir. Özellikle işçilerin iş güvencesi taleplerinden sendikaları, çıkar gruplarını, sosyal güvenlik yardımlarını ve sosyalizmi sorumlu tutmaktadır. Aynı şekilde Tocqueville'in 1848 yılında Şubat devrimi sonrası Fransız parlamentosunda çalışma hakkı üzerine söyledikleri Bastiat ile aynı düşüncede olduğunu gösterir. İş yaşamını emek verimliliği kıstasları çerçevesinde düşünen dönemin klasik yazarları, lağvedilmiş olan kölelerin çalışma disiplini özgür işçilere örnek göstermişlerdir. Sanayileşme ile birlikte gelişen şehirleşme sonrası ortaya çıkan yoksulluk ve sefaletin nedenleri üzerine düşünen Tocqueville, Molinari, Colson gibi 19. yüzyıl liberal düşünürleri, köleliğin sona ermesi ile artan işçi sefaleti arasında bir paralellik kurmaktadır. Hatta diyebiliriz ki, aşağıda da değineceğimiz üzere, Molinari gibi bazıları doğrudan, Tocqueville ve Colson gibi diğerleri de dolaylı olarak köleliğe sahip çıkmaktadırlar. Köleliği bir kurum olarak olmasa da emek verimliliği bakımından olumsuzlamaktadırlar.

Pierre Brizon, *Emeğin ve Emekçinin Tarihi* adlı kitabında 19. yüzyıl Avrupa'sından köleleştirilmiş emekçi manzaraları sunar. Bunlardan ilki, Paris yakınlarındaki fabrikalarda kadın işçilerin kendilerine haber verilmeden patron tarafından gece vardiyasına bırakılması ile ilgilidir. Böylece kadın işçiler, sabah saat 1'e kadar çalıştıktan sonra, gece vakti evlerine dönemeyeceğinden işyerinde sabahlayıp ertesi gün sabah saat 6'da yine iş başı yaparlar³. İkincisi ise çocuklardır. Büyüklerden korkan, söz dinleyen, itaatkâr çocuklar, iş yerinde büyüklere nazaran hem sorun çıkarmazlar hem de çabuk iş görürler. Üstelik aldıkları ücret çok düşüktür. Özellikle makineleşme ile beraber Avrupa'da çocuk istihdamı artmıştır. Çocuklar günde 12-14 saat makine başında çalıştırılıp, sıkça aşağıya inmesinler diye boylarından büyük taburelere oturtulurlar⁴. Yakalandıkları hastalıklara gelince günümüz emekçilerin yakalandıkları hastalıklardan pek farkı yoktur. Kurşun tozları, kurşun asetat ve civa zehirlenmelerinin yanında en önemlisi verem hastalığıdır. Özellikle bu hastalık hava

³ Pierre Brizon, *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi*, Onur yay., 1977, s.466.

⁴ A.k., s.474.

ve ışığın olmadığı yerlerde ortaya çıkar ve bünyeyi zayıf düşürür⁵. Zaten işçilerin ortalama yaşam süresi de yukarıda söylenenlerin kanıtıdır. O dönem Fransa’da halkın ortalama ömrü 36 yıl olurken Mulhouse’daki işçilerininki 25 yıldır⁶.

Brizon’un bahsettiği 19. yüzyılın sonlarında Paris yakınlarında ki imalathanelerde ki uygulamaların kuramsal içeriğini Bastiat, Tocqueville, Colson, Molinari gibi liberal yazarlar açıklamaktadır. Bastiat ve Tocqueville gibi yazarlar özellikle 1848 Şubat devrimini sonrası Fransız Parlamentosu’nda gerçekleşmekte olan yeni Anayasa tartışmaları çerçevesinde çalışma hakkını sorgulamaktadır. Bu tartışmalar iki eksen etrafında ayrılmaktadır. İlk tartışma, iş güvencesini istemeyenlerin daha fazla değişim ile iş güvencesini isteyenlerin daha fazla istikrar talepleridir. İkincisi, çalışma hakkını özgürlük sorunu olarak görenler ile eşitlik sorunu olarak görenler arasındaki çatışmadır. Son olarak da, liberal yazarlar, serbest işçinin çalışma biçimine ve emek verimliliğine, kölelik zamanındaki üretim süreçlerini örnek olarak vermektedirler.

Değişim mi? İstikrar mı?

Neden liberal yazarlar iş güvencesine karşı çıkıyorlar, diye sorulduğunda Bastiat iş güvencesinden yana olanların istikrar adına değişime karşı çıkanlar olduğunu söylemektedir. Bir anlamda, iş güvencesi doğadaki değişim yasalarına uymayan hantal bir yapıdır. Bastiat “İktisadi ahenk: ücretler” adlı çalışmasında değişime karşı çıkanları, merkezi devlet otoritesine ve Rousseau’cu Cumhuriyet’e benzetmektedir⁷. Yazara göre, ilk olarak sendikaların iş güvencesinin gerekliliğini göstermek için sıkça referans verdikleri işçi-sermaye arasındaki sınıf mücadelesi şiddet içermektedir. Oysa Bastiat için iki sınıfın çıkarları da birdir. İşçinin ücreti de tıpkı sermayedarın kârı gibidir ve bir hizmet karşılığı verilmiştir. Karşılıklı çıkarlara dayalı serbest ticaretin, sınıfsal mücadeleler gibi olmadığını, yani şiddet içermediğini söylemektedir. İkinci olarak da, iş güvencesi yerine işgücü piyasalarında rekabet ve belirsizliğin olmasının emek verimliliğini daha da arttıracığını söylemektedir. Bu savını yoksullara yönelik yardımlardan örnek vererek açıklar. Bir kere fakirlere yardımı

⁵ A.k., s.467-469.

⁶ A.k., s.473.

⁷ Frederic Bastiat, *Œuvres Complètes*, Tome IV, “Propriété et Loi”, 1863, s.437-491.

sürekli kılmak, tıpkı iş güvencesi gibi vergi mükelleflerine fazladan yük getirmektedir. Üstelik vergi verenlerin toplumun imdadına koşma gibi niyetlerinin olmadığını söyler. Böylece yazara göre, devlet vatandaştan kendisinin istemediği bir faaliyetin finansmanında kullanılmak üzere zorla para almaktadır. Üstelik bu toplumsal ilişkinin vergi verenlerde yoksullara karşı bir borçluluk duygusu yaratacağını, bu kişilerin de yardım almalarının kendileri üzerinde tartışılmaz bir hak olarak algılayacaklarını söylemektedir. Dolayısıyla bir şeyi kaçınılmaz ve değişmez kılmak onu bir hak olarak kabul etmek demek olacağından, bu durum emek verimliliği üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır. Oysa işçi açasından gelecek ne kadar belirsiz olursa, ondan o kadar yüksek emek verimliliği sağlanabilecektir. Tocqueville’de Bastiat ile aynı fikirdedir. O da işçilerdeki verimlilik artışının işini kaybetme korkusundan kaynaklandığını söylemektedir. Yoksullara yönelik kamu yardımını eleştirir ve yardımlar sadece tek taraflı olursa, yani koşulluk ilkesi olmazsa, fakirler tarafından alınan yardımların sosyal faydasının düşük olacağını ileri sürer⁸.

Bastiat’ya göre işçinin işverene bağımlılığı salt bir ücret bağımlılığı değildir. Sosyalistler ise hep işçinin işverene karşı eşişsiz olmasına vurgu yaptıkları için, işçileri de işverene karşı bağımlı olma durumuna inandırırılar. Bu sayede, hem sendikalar emekçileri sermayeye karşı korumak için fırsat elde etmiş olurlar hem de kandırılan işçiler sendikaya girerek kendilerini güvende hissederler. Buradan bir toplumsal mücadele yaratmanın temelinde iş güvencesi ya da diğer bir deyişle “geleceğe karşı belirsizlik” ile mücadele vardır. Hâlbuki Bastiat’ya göre bilinmeyen ötekini düşman bilerek kendini ona karşı koruma refleksi çok eski tarihlerde karmaşık olmayan toplumlarda görülen ve artık olmaması gereken bir tavidir.

Bastiat gibi diğer klasik yazarlar doğal düzene ve doğa yasalarına inandıklarından “değişmezliğin” doğada mümkün olmadığını söylerler. Doğal düzen belirsizlik üzerine kuruludur, her şey zamanla değişmektedir. Ama buradaki değişim toplumsal mücadeleler sonucu oluşan bir değişim değildir; tersine doğanın kendi akışındaki değişimlerdir. Bastiat’nın ekonomi politiğinin temeli doğa yasasına dayanmaktadır. Onun için örneğin mülkiyet ve yasa konusunda

---

⁸ Alexis de Tocqueville, “Mémoires sur le paupérisme”, *Mémoires de la Société académique de Cherbourg*, 1835, s.293-344.

yazdığı çalışmada⁹ Bastiat mülkiyeti ve mülkiyet hakkını şöyle tarif eder: “mülkiyet hakkı, emekçinin emeği ile yaratmış olduğu değer sonucudur”. Bu tanımdan hareketle Bastiat’ın emekçilerin de tıpkı sermayedarlar gibi, “doğal olarak” mülkiyet sahibi olabileceğini düşünmesi oldukça sorunlu bir yaklaşımdır. Bir diğer deyişle mülkiyet sahibi olmanın tek şartı insanın kendi emek gücüdür. Doğal olarak ekonomide değeri emek yarattığına göre, mülkiyet de gene doğal olarak o değer karşılığı olacaktır. Buradan yola çıkarak insanların sahip olma özelliğine vurgu yapar. Dolayısıyla bireylerin çıkarları, sahip oldukları ve olacakları mal ve hizmetlerle ölçülecektir. Bastiat ve diğer klasik yazarların değişmeden anladıklarıyla toplumcu yazarların değişimden anladıkları farklıdır. Bastiat, doğa düzeni belirsizdir ve yaşamın doğal akışı içerisinde her şey değişir demektedir.

Özgürlük mü? Eşitlik mi?

1848 Şubat devriminin hemen sonrasındaki siyasi tartışmalara baktığımızda Fransız Parlamentosu yeni bir Anayasa hazırlanması çerçevesinde “iş hakkı” ve “iş güvencesi” konusunu tartışmaktadır. Sosyalistlerin anayasal madde olarak yeni Anayasa’ya konulmasını istedikleri “iş güvencesi ve çalışma hakkına” liberaller karşı çıkmaktadırlar. Bu kişiler arasında Fransız Parlamentosunda milletvekili olan Alexis de Tocqueville ile zamanın liberal akademisyeni Joseph Garnier de vardır. Bu kişilerin 1848 yılında iş güvencesi ve çalışma hakkı üzerine söyledikleri tam 164 yıl sonra, günümüz liberal işgücü piyasası iktisatçılarının iş güvencesi eleştirilerinden farklı değildir. Örneğin, 1848 Meclisi tutanaklarının toplandığı kitaba Giriş yazısı yazan Garnier’ye göre¹⁰ emekçi hakları ile başlayan tartışmalar 1789 Cumhuriyet idealine sosyalizmin karışmış olması demektir. Sosyalizme eleştirisi ise Cumhuriyet rejimi gibi herkesi kapsamadığı içindir. Dolayısıyla kitapta yer alan diğer sağcı ve-killerin konuşmaları gibi Garnier de çalışma haklarını eleştirirken, doğrudan bu kavramı ortaya atıp, sınıfsal ayrımların daha da keskinleşmesinin sebebi saydığı sosyalistleri ve sosyalizmi sorumlu tutmaktadır. Burada yazar, çalışma hakkı ile emek özgürlüğünün

⁹ Frederic Bastiat, *Œuvres Complètes*, Tome IV, “Propriété et Loi”, 1863, s.275-297.

¹⁰ Joseph Garnier, “Introduction”, *Le droit au Travail a l’Assemblée Nationale*, recueil complet, Paris chez Guillaumin et C. Librairies, 1848, s.7-24.

bir olması gerektiğini oysa sosyalistlerin bunu ayırdığını söyler. Bir başka deyişle, emekçinin çalışma hakkını onun çalışma özgürlüğü bağlamında değerlendirmek gerektiğini söyler. Oysa Sosyalistlerin anladığı çalışma hakkı ve çalışma güvencesi kavramları özgürlükçü değil eşitlikçidir ve bu durum beraberinde müdahaleciliği getirecektir. Oysa liberallerin bahsettiği çalışma özgürlüğü ve sonucunda oluşacak çalışma hakkı ancak emekçiler arasında emek verimliliği konusunda serbest rekabet ile gerçekleşebilir. Yazar, Proudhon'dan bir örnek vererek onun bir gün “bana çalışma hakkı verin ben de karşılığında mülkiyet hakkımdan vazgeçeyim” dediğinden ve bu sözün sol çevrelerce iyi karşılanmadığından bahseder. Oysa yazara göre Proudhon söylediğinde haklıdır çünkü eşitlik temelinden hareketle tüm emekçilere çalışma hakkı sağlanması, ancak sermayenin mülkiyet hakkından vazgeçmesiyle mümkün olur. Devlet herkese iş hakkı temin edecekse bunun için sermayeye ihtiyacı olacaktır ve bunu da vergileri arttırarak sağlayacaktır. O zaman birileri kendi mülkiyetlerini vergiler yoluyla başkalarına “çalışma hakkı” olarak verecektir¹¹.

Garnier'nin fakirlere yönelik gelir dağılımının zenginlerin mülkiyetini azalttığı fikri Malthus'un Sosyal Darwinizm kuramıyla aynı temeldedir. Çoğu liberal yazar gibi kendisi de sosyal yardımı Hıristiyanlığın kutsal bir görevi olduğu için doğrudan eleştirmeyi, fakat bir görev olduğunun ve hiçbir zaman bir hak olmadığına altını çizer. Bir başka deyişle, insanların kendi gönüllerinin bilecekleri bir işi (fakirlere, muhtaçlara yardım etme), devletin eşitlikçilik adına herkese mecburi kılmasını eleştirir. Yazarın devletin her işsiz vatandaşına iş bulma yükümlülüğü, yaşlı, fakir, muhtaç kişilere devletin yardım etmesi yanında yeni Anayasa'ya konulmasını istemediği diğer sosyal önlemler ise herkese bedava eğitimidir¹².

Aynı kitapta yer alan, Tocqueville'in “çalışma hakkı” üzerine Fransız parlamentosunda yapmış olduğu konuşma metninde¹³ Garnier ile benzer şeyler söylediği görülmektedir. Öncelikle, çalışma hakkı kamu harcamalarını arttıracığı için devletin yetkileri de beraberinde artacaktır. Üstelik çalışma hakkını devlet sağlayacağı için ülkede en büyük sanayici devlet olacaktır. Yazara göre bu du-

¹¹ A.k., s.14.

¹² A.k., s.22-24.

¹³ Tocqueville, a.g.k., s.99-113.

rum komünizmle eşittir. Garnier ve 1848’de Fransız parlamentosunda bulunan liberal vekillerin tümü çalışma hakkını komünizm ile eş değer tutmaktadır. Bu anlamda, içerik bağlamında bir eleştiriden çok, eşitliği komünizmle özdeşleştiren ideolojik bir reddetme vardır. Bunun yanında Tocqueville, devletin görevinin iş bulmak yerine işgücü piyasalarını düzenlemek olduğunu söyler. Çalışma hakkı, tıpkı Garnier’nin dediği gibi çalışma özgürlüğünü ortadan kaldırmakta, eşitlik adına sürekli bir hakkı yerine koymaktadır. Tocqueville “Sur le paupérisme” adlı çalışmasında da kamunun fakirlere sürekli yardım sağlamasını eleştirmektedir. Ona göre yardımlar belirgin ve sürekli değil, belirsiz ve süresiz olmalıdır. Ancak bu şekilde yardımı alan kişi yardımı daha verimli alanlarda kullanabilecektir. Tocqueville ve diğer liberal yazarlar eşitlik prensibinin rekabeti engellediğini düşünmektedir. Oysa işgücü piyasalarında emek verimliliği iş güvencesi ile tesis edilemez, ancak emek rekabeti sayesinde mümkündür. Fakirlere kamu eliyle sürekli yardımlar fakirleri tembelliğe iteceği gibi, çalışma hakkı da işçilerin emek verimliliğini düşürecek, onları tembelliğe itecektir¹⁴. Yazar, eşitlik prensibine karşı olmasa da “sürekli” olmasına karşıdır. Yani bir anlamda eşitliği, devletin (gelir dağılımını düzeltmek adına) piyasaya müdahaleleri değil, bireylerin kendi aralarındaki rekabetin sağlaması gerektiğini söylemektedir. Devletin herkese iş bularak en büyük sanayici olmasını özel mülkiyete bir saldırı olarak görür. Bu durum, devletin en büyük işveren olarak toplumu doğrudan yönetmesine neden olacaktır. Yazar, çözüm olarak 1789 devriminin ideallerine dönmek gerektiğini söyler. Ona göre, bu ortak prensipler birlik ve beraberliği, yurtseverliği pekiştirmekle mümkün olabilir. Yazar, çalışma hakkını demokratik bir hak olarak görmemektedir, tersine 1789 devriminin ruhuna aykırı bir uygulama olarak görmektedir. Nedenine gelince “çalışma hakkı” toplum düzenini tek bir merkeze toplayan devlete geniş yetkiler vermektedir. Bu, eski düzen (1789 öncesi monarşi) ile bir açıdan aynıdır. Fransız Devrimi tüm bu merkezi baskıları, rantları kaldırmıştır, oysa 1848’de sosyalistler “çalışma hakkı” ile sermayeden işçilere rant sağlayarak yeniden uygulamak istemekteler. Onun içindir ki sosyalizmle demokrasi birbirinden farklı iki yaklaşımdır¹⁵. Konuşmasının son bölümünde devletin fakirlere

¹⁴ A.k., s.102

¹⁵ A.k., s.108

yönelik yardımlarını bir görev olarak kabul edebileceğini söylemektedir. Ona meclisten “bu söylediğin sosyalizm” diye bağırانları, Tocqueville şöyle cevaplar: “hayır sosyalizm değil, Hıristiyan yardımlaşmasının politikaya uygulanışdır. Onun için 1848 devrimi sosyalist değil Hıristiyan demokrat olmalıdır”¹⁶.

Kölelik mi? Emek verimliliği mi?

19. yüzyılın liberal iktisatçısı Belçikalı Gustave de Molinari'nin 1906 yılında çıkardığı *Günlük İktisadi Sorular* adlı kitabının IV. Bölümünün Özet ve Sonuç bölümlerinde yapmış olduğu çalışan tanımına baktığımızda, çalışanın köleden bir farkı olmadığını söylediğini görürüz¹⁷. Tabii burada Molinari köle diye merkez kapitalist ülkelerin sömürgelerindeki Afrikalı esirlerden bahsetmektedir. Nasıl ki üretimde sabit sermaye vardır, değişken sermaye de insan emeğidir. İkisinden de beklenen, iktisadi verimlilik olacaktır. Görüldüğü üzere yazarın emek tanımı 1870 sonrası tüm faydacı liberal iktisatçıların emek tanımına uymaktadır.

Molinari'ye göre emek piyasası aslında köle piyasasına bir alternatif oluşturmaz. Ona göre emekçi zaten işverenin bir tür kölesidir ve öyle kalması gerekir. Köleciliğe karşı özgür emek elbette ki daha iyidir ama aynı zamanda emekçi içinde çok maliyetlidir. Çünkü işçi, eskiden köle sahibinin üstlendiği her türlü maliyeti kendisi üstüne almaktadır¹⁸. Bir başka deyişle, barınma, gıda, vb. gibi tüm temel ihtiyaçlarını kendi üstlenmek zorundadır. Molinari bu durumu pek olası görmemektedir. Bu nedenle yazar doğrudan olmasa da kölelik kurumuna karşı bir sempati beslemektedir. Liberal Molinari'ye göre emek özgürlüğünün birçok belirsiz yanı vardır. İşçinin kendisine iyi bakıp bakamayacağı konusunda kuşkuludur. En azından köle sahibinin olanakları kendisinde yoktur. İşçi eskiye nazaran özgür de olsa kendisine iyi bakmak için maddi imkânları kısıtlıdır. Bu durum, emekçinin verimliliği düşüreceğinden sermayedarın işine gelmeyeceği için işçinin de işine gelmeyecek ve işsizlik artacaktır.

Özgür emekçinin ücreti ne olmalıdır? Molinari'ye göre ücret eski köle sahibinin köle başına yaptığı harcamaya eşit olmalıdır¹⁹.

¹⁶ A.k., s.112-113.

¹⁷ Gustave de Molinari, *Questions économiques a l'ordre du jour*, Paris, Guillemin et Cie, 1906, s.76-91.

¹⁸ A.k., s.50.

¹⁹ A.k., s.51.

Bu sözler A. Smith'in "geçimlik ücret hipotezinin" devamıdır. Yani özgür emekçinin de köle gibi, sadece yaşamasını mümkün kılacak bir ücretle sınırlı kalması gerekecektir. Ama burada önemli bir fark vardır: Eskiden köle sahibi kendi toprakları üzerinde inşa ettiği barakalarda kölelerini barındırırken, kölelerinin gıda ihtiyacını kendi topraklarından temin edip sağlarken, özgür işçi tüm bunları kendisi karşılamak zorundadır. Serbest işgücü piyasalarında ücretler asgari düzeyde tutulmasına rağmen yetişmiş, kendine iyi bakmış işçi bulmak zorlaşacaktır. Bir diğer sorun ise, işçinin iş aramasıdır. Eskiden olduğu gibi merkezi köle pazarları olmadığından işçi iş bulmak için birçok yere gidecek ve bütün iş arama süreci işçiye hem zaman hem de para kaybettirecektir. Üstelik iş bulsa da istediği ücrete iş bulamayacaktır, çünkü işçi ücret pazarlığında sermaye karşısında güçsüzdür. Acil iş arayan özgür emekçi sermaye karşısında eşit olmadığından, sonuçta sermayenin önerdiği asgari ücreti kabul etmek zorunda kalacaktır. Kısacası Molinari burada aslında özgür emek ile köleliğin bir farkı olmadığını, eski kölelik kurumunun özgür emekçiler için çok daha faydalı olduğunu düşünmektedir.

O zaman emek piyasası nasıl olmalıdır? Molinari'ye göre eskiden köle ticareti yapan aracı kurumlar vardı. Ama köleliğin lağvedilmesi sonucu bu kurumlar işlevsiz kalıp kapanmıştır. Böylece yazara göre beraberinde koca bir sektör de ortadan kalkmıştır. Yazar buradan hareketle, köle pazarlarının özgür işgücü piyasalarına alternatif olabileceğini düşünüyor²⁰. Çünkü köle pazarının iş bulmada birçok avantajı vardır. Bunlardan ilki, köle ticaretinin çok geniş alanlara yayılması nedeniyle dünyanın her tarafından köle bulmanın mümkün olabilmesidir. Onun için tek başına bile köle ticareti kârlı bir sektördür. Ayrıca köleler sadece üretimde kullanılmazlar aynı zamanda bölgeler arası köle ticareti de yapılmaktadır. Köleliliğin kalkmasıyla köle ticareti, ya da Molinari'nin tabiriyle köle sanayisi yok olmuştur²¹. İkincisi köle ticaretini düzenleyen aracı kurumlar, kölelikle birlikte ortadan kalktığından emek piyasaları bu aracı kurumlar tarafından yönlendirilmez olmuştur. Yerine geçen işgücü piyasaları merkezi bir kurum olmadığından işçinin iş bulmasını hem zorlaştırmaktadır, hem de garanti edememektedir. Molinari'ye göre sendikalar da işçinin yalnız kalmasına neden olmaktadır. Üstelik

²⁰ A.k., s.56.

²¹ A.k., s.57.

sendikacılığın sermaye karşısında başarı şansı yoktur. Çünkü hem işçilerin grev zamanında tüm yaşamsal gereklerini (barınma, yiyecek vb.) karşılamak zorunda kalacaktır, hem de işten atılma veya iş bulamama risklerini de üstlenmek zorundadır²². Ona göre bu durum gerçekleştirilmesi imkânsız gibi bir şeydir. O zaman sendikacılık, işçilerin yararına değil, tersine onların sendikaya dâhil olmayan meslektaşları karşısında daha da yalnızlaşmalarına neden olan bir kurumdur.

Bir başka liberal iktisatçı Colson'a göre ise²³ emekçinin işgücü piyasalarında özgür olması aynı zamanda sorumsuzluğunun da artmasına neden olmaktadır. Yazar toplumda, özellikle işçiler arasında alkolikliğin bu sebeplerden dolayı arttığını ve fakir kişilerin geleceklerinden ümidi keserek kendilerini alkole verdiklerini söylüyor. Boş vermişlik ve alkol tüketiminin beraber artışı toplumsal güvenliği tehdit etmektedir ve yazara göre bu durumla mücadele edilmesi gerekmektedir. Mücadele yöntemleri olarak ise işçilere sağlık yardımları verilmesini önermek yerine polisiye önlemleri tavsiye etmektedir. Böylece Colson özgürleşmiş emekçiyi işsiz kalmakla suçlamakla kalmamakta, aynı zamanda ona toplumda huzuru bozduğu gerekçesiyle en ağır cezaları uygulamayı önermektedir.

OECD VE MESLEK ODALARININ RAPORLARI KAPSAMINDA GÜNÜMÜZ İŞGÜCÜ PİYASALARINDA ARTAN ESNEKLİK VE SONUÇLARI

Yukarıda özetlenen, 150 yıl önce liberallerin işgücü piyasaları üzerine geliştirdiği söylemlerle günümüz söylemleri arasında nasıl bir benzerlik vardır? Geçmişin liberalleri ile günümüzün neoliberallerini emek konusunda ortaklaştıran konular nedir? Bu sorulardan hareketle bu bölümde ilk olarak işgücü piyasalarının esnekliklerini OECD raporlarından yararlanarak küresel ekonomiye dâhil olmuş merkez ülkeler (Almanya, Danimarka, İtalya vd.) ile kapitalist çevre ülkesi Türkiye üzerinden incelemeye çalışacağız. İki grup ülkenin işgücü piyasaları ile ilgili yapılan reform önerilerinin iş güvencesinin kaldırılması temeli üzerine kurulduğunu görmekteyiz. İkinci olarak da tıpkı 19. yüzyılda olduğu gibi günümüz Avrupa'sında ar-

²² A.k., s.55.

²³ Clément Colson, *Organisme économique et désordre social*, Ernest Flammarion, 1918.

tan meslek hastalıklarıyla artan yoksulluğun üzerinde durmaya çalışacağız.

OECD Raporları Çerçevesinde Günümüz İşgücü Piyasaları

Yakın tarihli çeşitli OECD raporlarına baktığımızda, hepsinin ilgili ülkelere işgücü piyasalarında daha fazla esneklik önerdiğini görmekteyiz. Bu kural, sadece Türkiye gibi küresel ekonomiye dâhil olmuş çevre kapitalist ülkeleri değil aynı zamanda merkez ülkeleri de kapsamaktadır. İlk olarak AB'ye üyelik adayı, OECD üyesi Türkiye ile başlayacak olursak, uluslararası örgütün 2010 yılı Türkiye raporunda²⁴ 2008 krizi sonrası ülkenin işgücü piyasaları ile ilgili birçok tavsiyelerde bulunduğunu görürüz. Bunlar ufak tefek öneriler olmayıp, tersine emek piyasalarını yeniden düzenlemeyi amaç edinmiş radikal değişim tavsiyeleridir. Tüm bu yapılanmadan amaçlanan uzun vadeli büyümeyi sağlayabilmektir. Çünkü rapora göre, emek piyasalarının esnek olmayışı ekonomik büyümeyi de sekteye uğratmaktadır. Oysa raporun değindiği, Türkiye'nin de etkilendiği 2008 küresel krizinin işgücü piyasalarından çok, finansal piyasalardan kaynaklandığı bilinmektedir. Bu bakımdan mali belirsizliklerin iktisadi faaliyetleri yönlendirdiği küresel ekonomilerde emek piyasalarının daha fazla esnekleştirilmesi fikri oldukça tartışmalıdır. Rapor, sorunlara rağmen Türkiye'de 2000'li yıllardaki büyümeyi, Türklerin "ticari zekâsından" kaynaklanan olağanüstü bir duruma bağlamaktadır²⁵. Rapora göre emek yeterince kullanılan bir üretim faktörü değildir, atıl vaziyettedir. Bu durumun başlıca sorumluları ise emek maliyetinin yüksek oluşu ve işgücü piyasalarının katı olmasıdır. Bir diğer neden ise asgari ücretlerin Avrupa'da birçok ülkeden yüksek oluşudur ve bu durumu yeni istihdam yaratılamamasının önemli bir nedeni saymaktadır. Böyle bir durumda Türkiye'nin diğer ülkelerin emek yoğun sanayileriyle rekabet etme şansının çok az olduğuna vurgu yapılmaktadır. Dahası rapor ücretlerin enformel sektörde de yüksek olduğunu söylemektedir²⁶.

Raporda bahsi geçen bir başka sorun ise iş güvencesidir ve bu nedenle, işveren işten çıkartmadığı işçisine sürekli sosyal güvenlik primi ödemeye mecbur kalarak, kendi işgücü maliyetlerinin art-

²⁴ OECD, *Etudes économique: Turquie 2010*, s.121-158.

²⁵ A.k, s.124.

²⁶ A.k., s.125-127.

masına sebep olmaktadır. Rapora göre, işverenin ödeyeceği kıdem tazminatının yüksek oluşu toplu işten çıkarmaları da mümkün kılmamaktadır. Bu rapordan hareketle ve Türkiye özelinde, önerilen işgücü piyasası yapılanmalarının, sadece işçinin emek verimliliğini temel alan ama asıl işverenin keyfine göre düzenlenmiş belirsiz bir yapı üzerine kurulması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Emek verimliliği artışının işçinin gün içinde daha fazla çalışması ve işletmedeki teknolojik gelişmelerden kaynaklanması, işçinin sermayedar için çalıştığı karşılıksız, “bedava”, iş süresinin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca sermayedarın gelecek için yatırım planlarında günümüz kriz koşulları bir belirsizlik yaratmaktadır²⁷.

Rapor, esnek işgücü piyasalarına örnek olarak İtalya ve İspanya gibi merkez kapitalist ülkelerin uygulamalarını göstermektedir²⁸. Örneğin İtalya’da 1997 yılında işgücü piyasalarında yapılan bir reformla, “a-tipik” çalışma biçimlerinin (kısa süreli çalışma, stajlar vb.) serbestleşip, resmi çalışma biçimini alması bunlardan biridir. Aynı zamanda rapor, özel istihdam bürolarının kurulmuş olmasının, işe almada ve işten çıkarmalarda çok kolaylık sağladığını yazmaktadır. İspanya’da yine 1997 yılında genç işsizliğine çare bulma amacıyla, genç işçilere yönelik bir uygulamayla, işten çıkarılma tazminatlarının çok düşük miktarlara çekiliyor olmasını rapor olumlamaktadır. Böylece işverenlere kolayca işten çıkarabilme olanakları sağlandığından, daha fazla genç işçi istihdamını tercih edebileceklerdir. Sonuç olarak, hem İtalya hem İspanya hem de Portekiz, işgücü piyasalarını kadınlara, çocuklara, gençlere ve marjinal kesimlere yönelik bir biçimde esnekletirmektedir. Bu sosyal kesimlerin iş alınmada öncelikli olmasının nedeni bu kişilerin hem aile reisinin aldığı ücretten daha düşük bir ücretle çalışması, hem işten çıkarılmalarının daha çabuk olması, hem de yetişkin erkeklere nazaran daha itaatkâr olabilmeleridir. Bu konuda daha önce sözünü ettiğimiz Manier, çocuklar ve gençler üzerine yaptığı çalışmasında, kapitalizm tarihinde, özellikle 19. yüzyıldaki çocuk işçiliğinden bahsederken, işverenlerin öncelikle onları çalıştırmalarının nedeninin çocukların yetişkinlere nazaran daha az ücret almaları olduğunu söylemektedir²⁹. Daha

²⁷ A.k., s.130-133.

²⁸ A.k., s.133.

²⁹ Bénédicte Manier, *Le travail des enfants dans le monde*, La Découverte, 2011, s.17-18.

sonra yazar, neden çocuk ve gençlerin asker yapıldığını açıklarken onların yine yetişkinlere göre daha kolay güdülebileceğini, kolay disipline edileceğini söyler. Böylece her şeyi daha çabuk dinleyip, kolay etkilenebilecekleri için kendilerinden istenen her şeyi sorgusuz sualsiz yapabileceklerdir³⁰. Aynı kural daha fazla genç ve kadın istihdamına yönelik günümüz işgücü piyasalarında da geçerlidir. Kitap, daha sonra çevre ülkelerde küresel rekabet sonucu mecbur artış gösteren iş güvencesinden yoksun, belirsiz, istikrarsız enformel sektörün, özellikle Afrika ve Asya’da çocuk ve kadınları gittikçe daha fazla fuhuş sektörüne sürüklediğini yazmaktadır³¹.

OECD’nin 2010 Türkiye Rapor’u önerdiği reformların uygulanması sonrasında bir tehlikeye işaret eder o da toplumda oluşacak olan düalizm (ikili yapı) konusudur. Yani toplumda bir yandan esnek iş akitlerine sahip olanlar varken diğer yandan “iş güvencesine” sahip emekçiler olacağı için çalışanlar arasında ikililik ortaya çıkacaktır. Rapor işgücü piyasalarında bu tür ikili bir yapıyı önlemek için tüm çalışanların sosyal güvenceden yoksun olması gerektiğini savunmaktadır³².

Enformelleşen Formel Sektör

OECD raporunda Türkiye’nin işgücü piyasasının esnekleştirilmek istenilmesinin temel sebebinin, enformel sektörün giderek daha fazla genişlemesini durdurmak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Türkiye’de esnek olmayan işgücü piyasalarının enformel ve yarı-enformel sektörleri geliştirdiği söylenmektedir. Dolayısıyla rapordan Türkiye’nin enformel sektörüyle mücadele kapsamında emek piyasalarının esnekleştirilmesi gerektiğini anlamış oluyoruz. O zaman şu soruları sorabiliriz: madem OECD emek maliyetini düşürmek adına piyasaları esnekleştirmek istiyor, enformel sektörden ucuza işgücü kullanan daha esnek piyasa olmadığına göre niye enformel sektör ile mücadele ediliyor? İkincisi formel sektörün çalışma biçimini, sosyal güvenlik harcamalarını, asgari ücretlerini vb. enformel sektör’ün benimsemesi, en düşük seviyelere getirmek istemesi, formel sektörü enformel sektör haline dönüştürmek değil midir? Rapor bu sorulara ilk olarak enformel sektörün gelişmesinin vergi kaçakçılığını arttırma-

³⁰ A.k., s.32-33.

³¹ A.k., s.47-85.

³² OECD, *Etudes économique: Turquie*, 2010, s.140.

cağını söyleyerek bir anlamda cevap vermiş oluyor. Böylece aslında emek piyasalarının formelleştirilmek istenilmesinin temel nedenlerinden birinin vergi kaçakçılığı ile mücadele olduğu anlaşılıyor. Bir diğeri de enformel sektörün formel sektöre göre emek verimliliğinin düşük olmasıdır³³.

Oysa TÜİK'in web sitesindeki işgücü istatistiklerine baktığımızda Türkiye'de haftada 50 saat ile 72+ saat çalışanların toplam çalışanlara oranının 2000 ile 2010 yılı arası %40'lardan %43'lere çıktığını görmekteyiz. Çalışanların neredeyse yarısının haftalık resmi çalışma süresinden 20-25 saat daha fazla çalıştığı bir ülkede emek verimliliğinin düştüğünü iddia etmenin anlamı ne olabilir ki? Raporun söz ettiği enformel sektörün artmış olduğu savını, Türkiye'de sosyal güvencesiz çalışanların toplam çalışan oranına baktığımızda görüyoruz. Bu oran 2011 yılı için %25 imiş. Yani her dört kişiden birinin sosyal güvencesiz çalıştığını anlamaktayız. Çalışan sayısı olarak baktığımızda 2000 yılında 3 milyonun biraz altında olan sosyal güvencesiz çalışan insan sayısı 2011 yılında 3 milyon 700 bin'i geçmiştir. Bu durum bize her dört çalışandan birinin sosyal güvencesiz, enformel ya da yarı-enformel sektörde çalıştığını göstermektedir. 2009-2011 yılları arasında sosyal güvencesiz çalışanların sayısı çok hızlı artmış ve günümüzde 2008 yılındaki sosyal güvencesiz çalışan sayısına yaklaşık 400 bin kişi daha eklenmiştir. Bu olumsuz gelişmenin işgücü piyasalarının kendisinden değil ama 2008 küresel finansal kriziyle bağlantılı olması kuvvetle muhtemeldir. Son olarak, asıl işinin yanında ikinci işi olanların sayısı da son 10 yılda neredeyse %100 artmış; ikinci işte çalışan insanların sayısı 200 binden 400 bine çıkmıştır. Yukarıdaki veriler bize Türkiye'deki emek piyasalarının OECD'nin söylemiş olduğu gibi katı değil, tersine çalışma saatlerinin çok yüksek olduğu, enformel sektörün sürekli büyüdüğü, esnek ve kuralsız bir yapıya daha yakın olduğunu göstermektedir.

Raporun ilerleyen kısımlarında enformel sektörün neden Türkiye'de büyüdüğü ile ilgili görüşler yer alıyor. St-Paul'un 2002 yayınına atıfla rapor³⁴ Türkiye'de esnekleşmenin önünde engel olan ve dolayısıyla enformel sektörü genişletip çözümünü önleyen bir ekonomi politişin varlığından söz ediyor. Rapora göre, bu çözümsüz-

³³ A.k., s.135-137.

³⁴ A.k., s.131.

lük, tamamen formel sektörde çalışanlardan kaynaklanıyormuş. Bu kişiler yerlerini kaybetmemek için, iş güvenliklerinden taviz vermek istemiyorlar, bunun için de işten çıkarılmaları mümkün olamıyor ya da çıkarılırsalar da bu sefer kıdem tazminatı çok yüksek olduğundan işverene çok maliyetli oluyormuş. Bu durum da enformel sektörde çalışanların formel sektöre geçmesini zorluyormuş. Formel sektörde çalışanların korumak istedikleri kazanımları ise şunlarmış: legal asgari ücret, iş güvencesi, kıdem tazminatı ve uzun süreli çalışma akdi. Sonuç olarak, Türkiye'deki enformel sektörün gelişmiş olmasının temel sebebinin işverenler olmadığını, hükümetin uyguladığı politikalarından da kaynaklanmadığını ama sadece işçilerden, özellikle iş güvencesine sahip ve bu haklarından vazgeçmek istemeyen işçilerden kaynaklandığını öğreniyoruz.

Merkez ülkelerde durum nasıl?

Türkiye'nin işgücü piyasaları ile ilgili raporundan sonra OECD'nin 2010 yılı Almanya raporuna bakacağız. Böylece OECD'nin merkez bir ülke olan Almanya'nın işgücü piyasasına yönelik yaptığı önerileri öğrenmiş olacağız³⁵. Rapora göre, Almanya'nın 2008 krizinin nedenleri arasında çalışma saatlerinin düşürülmesi yatmaktadır. Çalışma sürelerinde sınırlamaya gitmenin temel nedeni emek maliyetini aşağıya düşürmek içindir. Daha az çalışma saati işçilere daha az ücreti de beraberinde getirecektir. OECD daha önce Almanya dâhil birçok ülkeye önerdiği yarı zamanlı istihdamı, 2010 raporunda Almanya'ya önermekten vazgeçer. Raporda çalışma süresi ne kadar azalırse emek üretkenliğinin o kadar düştüğü hatırlatılıp, bu durumun “yarı işsizliği” doğurduğu söylenmektedir³⁶. OECD daha önce kısa süreli çalışmaları yarı zamanlı işler olarak adlandırıp olumlarken (bkz: Türkiye raporu), Almanya raporunda “yarı işsizlik” olarak tanımlayıp eleştirmektedir. Bu farklı değerlendirmelerin nedeni, aslında yarı-zamanlı düşük ücretli işlerin Almanya'da işverenin iş maliyetlerini azaltmamasından kaynaklanmaktadır. Rapora göre, Almanya'nın iş bulma federal ajansı her ne kadar işsizliğe çare bulmak amacıyla çalışma saatlerini düşürmüş olsa da, bu durum iş maliyetlerinin düşmesine neden olmamıştır. Çünkü işçi, çalışmadığı sürelerin ücretini işve-

³⁵ OECD, *Etudes économiques: Allemagne 2010*, s.45-65.

³⁶ A.k., s.49.

renden almayıp ona yük olmasa bile aradaki fark kamu bütçesinden işçiye aktarılmaktadır. Dolayısıyla yarı-zamanlı işlerin maliyeti devlet bütçesine ve vergi mükelleflerine yani topluma yüklenmektedir. Alman işverenlerin bu tür kısa süreli istihdama yönelmelerinin sebebi ise işten çıkarmaların çok maliyetli olmasıdır. Bu bakımdan toplu işten çıkarma konusunda Almanya’da işveren aleyhine, işçi lehine bazı kanuni zorlukların olmasını OECD raporu eleştirmektedir. Üstelik işverenin iş saatleri azaltılmış olan emekçilerin tam gün çalışıyorlarmış gibi sosyal güvenlik primlerini, yıllık tatil ve hastalık masraflarını ödemeye devam etmesi ek bir eleştiri konusu olmuştur. Rapor, Alman işverenin insani ve sosyal yardımlara aynı oranda devam etmesini istememektedir. Aynı zamanda işverenin işçiyi toplu olarak işten çıkarabilmesi için Alman devletinden hukuki düzenlemeler istenilmektedir. İş güvencesi yasalarının katı olması nedeniyle Alman işverenleri zorunlu olarak yarım gün istihdama yönelmesi emek verimliliğinin düşmesine neden olmaktadır. İşçiyi işten çıkarmanın kolay olması işverenlerin zaman kaybetmeden yeni istihdam yapabilmelerine olanak verecektir. Böylece rapor, istihdam artışı için Alman hükümetine hem çalışma saatlerinin artırılmasını hem de işten çıkarılmaların kolaylaştırılmasını önermektedir³⁷.

Bir başka örnek, işgücü piyasası diğer AB ülkelerine nazaran daha esnek olan İrlandadır. OECD 2009 raporunda³⁸ İrlanda hükümetine reel işçi ücretlerini düşürmesini önermektedir. Bunun için hükümete üç tavsiyede bulunmaktadır. İlk olarak, işçi-işveren arasındaki görüşmelerin ücret üzerinden olmamasına ve piyasada oluşan ücretlerin temel olarak alınması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. İkinci olarak, işçi-işveren görüşmelerinde asıl konuşulması gereken konu, işletmede rekabetin nasıl artırılacağı olmalıdır, denmektedir. Yani bir anlamda, ikili görüşmeler, işçilerin sosyal konularını değil, işverenin ekonomik kaygılarını kapsamalıdır. Son olarak ise, toplu görüşmelerden çok, bire bir özel görüşmelere daha fazla önem verilmesi tavsiyesinde bulunmaktadır.

OECD’nin 2008 Danimarka raporunda³⁹ ise her ne kadar Danimarka ekonomisi iyi gitmiş, işsizlik oranı düşük olsa da, Danimarka’daki haftalık iş saatlerinin az olduğundan yakınılmak-

³⁷ A.k., s.56-61.

³⁸ OECD, *Etudes économique: Irlande 2009*, s.91-121.

³⁹ OECD, *Etudes économique: Danemark 2008*, s.23-50.

tadır. Özellikle her şeyin iyi gitmesine rağmen raporun Danimarka işgücü piyasalarının daha esnek olmasını öneriyor olması, bu politikaların iddia edildiği üzere iktisadi verimlilikten çok ideolojik yaklaşımın ürünü olduğunu göstermektedir.

Son olarak OECD'nin 2013 Fransa raporunda⁴⁰ Yunanistan, İngiltere, İspanya, Portekiz, İtalya ve Fransa'nın işgücü piyasalarının düzensizleştirilmesi için yapmış oldukları reformlara yer verilmektedir. Dokuz kalemden oluşan bu reformların altı tanesini uygulayarak başı çeken ülkeler İspanya ve Portekiz olurken, İtalya, Fransa ve Yunanistan dört reform uygulaması ile ikinci sırayı almaktadır. İngiltere sonuncu sıradadır. Raporla adı geçen reformlar ve parantez içinde uygulayan ülkelerin isimleri sırasıyla şunlardır: 1. Süresiz işlerde çalışanların işten çıkarılmaları esnasında ödenen kıdem tazminatı tutarının düşürülmesi (Yunanistan, Portekiz); 2. Kişilerin işten çıkarılmaları esnasındaki bürokratik formalitelerin azaltılması (Fransa, İtalya, Portekiz); 3. Yeni işe alınanların deneme sürelerinin uzatılması (İspanya, İngiltere, Yunanistan); 4. Gerekçeli işten çıkarmaların kapsamının genişletilmesi (Fransa, İspanya, Portekiz); 5. İşten çıkarılma konularına bakan mahkemelerin karar alma süreçlerinin hızlandırılması (Fransa, İspanya, İtalya); 6. Gerekçesiz işten çıkarılan işçiye ödenen kıdem tazminatı tutarının düşürülmesi (İspanya, Portekiz); 7. Toplu işten çıkarmaların kolaylaştırılması (Fransa, İspanya, Yunanistan, Portekiz); 8. Süreli iş akitlerindeki düzenlemelerinin azaltılması (Yunanistan, İtalya, Portekiz); 9. Süreli iş akitlerindeki düzenlemelerinin arttırılması (İtalya, İspanya).

İşgücü piyasaların esnekleştirilmesine yönelik yukarıdaki raporda yer alan dokuz madde, hem OECD raporlarının işgücü piyasaları ile ilgili üye ülkelere yönelik önerilerine bir son söz olabilir, hem de bir alt bölümde inceleyeceğimiz Avrupa'da artan mesleki hastalıklar ve yoksullaşmanın muhtemel nedenlerini açıklayabilir.

Artan Meslek Hastalıkları ve Yoksulluk

Günümüz işgücü piyasalarındaki esnekliğin işçinin sağlığı üzerindeki etkilerini Fransa için anlatan bir raporda, Lasfargues üretimde teknolojik gelişmeler sayesinde işçilerin çalışma koşullarının paradoksal bir biçimde zorlaştığından bahsediyor. Aslında üretim sürecinde yeniliklerin iş risklerini azaltıcı, çalışma saatlerini düşürücü ve

⁴⁰ OECD, *Etudes économique: France 2013*, s.42.

işin zorluğunu zaman içinde azaltıcı etkileri olması beklenirken tersi gerçekleşiyor. Örneğin bilgisayar, internet gibi yeni teknolojiler çalışma sürelerini kısaltması gerekirken tersine uzatıyor. Bu emek verimliliği üzerinde büyük artış sağlarken, işçilerin daha fazla işlerine odaklanmasına ve daha fazla saat çalışıp daha çok yorulmasına neden oluyor⁴¹. Yazara göre emekçileri yoran diğer faktörler işin daha çok rekabete açık ve daha fazla stresli olmasından kaynaklanıyor. Üstelik iş saatlerindeki belirsizlik ve iş güvencesinden yoksunluk emekçilerin giderek daha fazla sağlığını bozuyor. Bu olumsuz sağlık koşulları işçilerde iki şekilde kendini gösteriyor: Fiziksel ve psikolojik bozukluklar. Fiziksel olanların bir kısmı uykusuzluk sorunları, erken yaşlanma, bel ve boyun ağrıları gibi şikayetlerken; diğer kısmı kanser gibi ölümcül hastalıkları kapsamaktadır. Fransa'da yapılan araştırmada 1984 yılında çalışanların %29'u hemen yapılması gereken stresli işlerden muzdarip iken, bu oran 1998'de %53'e çıkıyor. İş başında yöneticinin sürekli kontrol etmesinden rahatsız olanların sayısı yine aynı yıllar arasında %12'den %39'a çıkıyor. 1995-2001 yılları arasında, yani sadece 6 yıl içerisinde Fransa'nın genelinde tüm çalışan emekçiler arasında bel, kol, boyun ağrıları şikayeti tam 3 kat artarken, psikolojik sorunlar 2, tümör gibi kanser vakaları 2 kat artıyor⁴². Bu tür şikâyetlerin en fazla görüldüğü çalışanlar arasında kalifiyesiz işçiler birinci sırada geliyor. Serbest meslek erbabı ve eğitimciler ise en az tehlikeli meslekler kategorisine giriyorlar. İşçilerin daha sık hastalandıkları sektörlerin başında tekstil sektörü ve hizmet sektörü gelmektedir. Buralar iplik tozunun, boyanın yoğun olarak kullanıldığı, stresin ve hizmette hızlılığın yaygın olduğu sektörler olarak göze çarpmaktadır⁴³.

Türk Tabipleri Birliği yayınlarından çıkan European Trade Union Institute for Research Education'un hazırladığı bir rapor⁴⁴ Avrupa genelinde kanser hastalıklarının bazı bölgelerde hızla arttığını ortaya koyuyor. Bu bölgeler arasındaki Fransa'da Pas-de-Calais, İspanya'da Cadiz bölgesi gibi yerlerin özellikleri arasında işsizliğin ve fakirliğin çok olması, bölge sanayinde asit, boya, asbest

⁴¹ Gérard Lasfargues, *Départs en retraite et travaux pénible*", Centre d'Etudes de l'Emploi, Rapport de Recherche, 19, Avril 2005, s.9.

⁴² A.k., s.10-12.

⁴³ A.k., s.13.

⁴⁴ Marie-Anne Mengeot, *Meslekesel Kanserler*, European Trade Union Institute for Research Education, Health and Safety, Türk Tabipleri Birliği, s.7-10.

kullanımının yoğun olması gösteriliyor. Kanser hastalıklarına, beden emekçilerinin idari personelden on kat daha fazla maruz kaldığı tespit edilmiş durumda. Çevre ülkelerin merkez kapitalist ülkelere göre daha fazla emek yoğun sanayilerde yoğunlaşmış olması kanser hastalığında da bölgesel ve coğrafi eşitsizlikleri beraberinde getirmektedir.

Son olarak, 3 Aralık 2012 tarihli EUROSTAT'ın Basın Bülteninde 2011 yılı için AB'nde yaşayan 120 milyon insanın yoksulluk sınırında oldukları belirtilmektedir. Başka bir deyişle her dört AB vatandaşından bir tanesi yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Bu oran, Bulgaristan da yarı yarıya iken Fransa ve Almanya'da her beş kişiden biri bu durumda bulunmaktadır. EUROSTAT'ın yoksulluk ölçütünde kullandığı üç kıstas şunlardır: İlki yoksulluk sınırında yaşayan kişilerdir. Bunlar genellikle sosyal transferler sonrası yoksulluk sınırı olan ortalama gelirin %60'ından daha az gelire sahip hane halklarında yaşayan kişilerdir. 27 ülkeli AB'nin toplam nüfusunun %17'si bu koşullarda yaşamaktadır. Almanya, Fransa ve İngiltere'de yoksulluk sınırında yaşayanların toplam nüfusa oranı sırasıyla %15,8, %14 ve %16,2'dir. Buna karşılık, bu oran eski doğu bloğu ülkelerinde çok daha yüksektir. İkinci ölçüt kişinin günlük yaşamında gerekli mal ve hizmetlere erişememesi ya da erişmede zorlanmasıdır. Bu gruptaki kişilerin AB'nde de toplam nüfusa oranını %9 çıkmaktadır. Bu grup, aşağıdaki dokuz mal ve hizmetin en az dördünden yararlanamayanları kapsamaktadır. Bunlar sırasıyla zamanında kirasını, faturasını ödeyemeyenler; oturdukları evi iyi ısıtamayanlar; habersiz harcamaları karşılayamaz olanlar; arabası, telefonu, renkli televizyonu, çamaşır makinesi olmayanlar; iki günde bir et, balık veya buna benzer proteinli ürünler tüketemeyenler ve yılda bir hafta tatile çıkamayanlardır. Yukarıdaki mal ve hizmetlerin en az dördünden yararlanamayanlar en fazla Bulgar vatandaşlarıdır. Fransa, Almanya gibi merkez AB ülkelerinde nüfusunun yirmide biri yukarıdaki mal ve hizmetlerin tüketiminden mahrum kalmaktadır. Son kriter olarak yıllık çalışma süreleri çok az olan ailelere mensup kişilere bakıldığından bu kişilerin toplam AB nüfusu içindeki payı %10 çıkmaktadır. AB ortalamasının üzerinde olan dört tane merkez AB ülkesi vardır. Bunlar ve oranları sırasıyla: %13,7 ile Belçika, %11,1 ile Almanya, %11,4 ile Danimarka ve %11,5 ile İngiltere'dir.

SONUÇ

OECD'nin işgücü piyasaları üzerine yapılan tavsiye ve uyarılarının çalışandan bağımsız, salt işverenin iktisadi verimlilik artışını düşünerek yapılmış olmasının izdüşümlerine liberal iktisatçıların ve sosyal bilimcilerin sözlerinde de rastlayabiliyoruz. 1789 Fransız devriminin üzerinden nerdeyse 225 yıl geçmesine rağmen eskinin liberalleri ile neoliberallerin ortaklaştıkları temel konular Rousseau'cu sosyal haklar bağlamında, görev tanımı üzerine kurulmuş olan sosyal devlet ve vatandaş anlayışının ve sonrasında 1848'de işçilerin iş güvencesi isteminin eleştirisi üzerinedir. Sonrasında bastırılan Şubat 1848 devriminin hemen ertesinde hazırlanan yeni Fransız Anayasası hazırlığı kapsamında, “sosyal haklar ve iş güvencesi” konusu üzerine Meclis tartışmalarında, piyasacı, özgümlükçü liberallere karşı Rousseaucu sosyalistler ile devrimciler beraber hareket etmişlerdir.

Rousseaucu toplumsal görevlerin bireysel faydacılığa indirgenmediği günümüzde, küresel aktörlerin küresel işgücü piyasalarındaki iş güvencesini eleştiren yaklaşımı eski bir söylemin yeniden önem kazanmasına neden olmaktadır. Bu söylem, ekonomide “çalışma hakkı”nı eleştirirken yerine doğal düzenin rekabete ve emek verimliliğine göre düzensizleşen işgücü piyasaları önerisi getirmektedir.

Peki, bu durumda günümüzde formel sektörler enformelleşiyor mu? Çalışma koşullarının ağırlaşması, iş güvencesinin gittikçe azalması, işsizliğin artması ve çalışma hakkının bir hak olmaktan çıkması bize yukarıdaki soruyu sordurtuyor. Bugünkü işgücü piyasalarındaki uygulamalarla 19. yüzyıl vahşi kapitalizmin uygulamaları arasında benzerlikler olduğunu düşünüyoruz. Bunlardan ilki uluslararası örgütlerin üye devletlere özel istihdam büroları kurulmasını önermesidir. İş gücü piyasalarında bu kurumsal yapılanmanın amacı istihdam arzı ve talebini belli merkezlerde toplamaktır. Böylece işverenler ve çalışanlar istihdam olanaklarıyla ilgili bilgilere daha kolay erişebileceklerdir. Bu tür bir kurumsal yapıyı 19. yüzyılda görmekteyiz. Liberal iktisatçı Molinari, eski köle pazarlarının köle ticaretini belli merkezlere toplamasını, 19. yüzyılın dağınık özgür işgücü piyasaları için örnek vermektedir. Yazar, bu pazarların kölelik sektörünün gelişmesinde olumlu rol oynadığını söyler. Yukarıda da bahsedildiği üzere, yazarın sektör dediği, köle pazarının talep ettiği tarzda köle yetiştirenlerdir. Günümüzde de buna benzer

bir süreç yaşanmaktadır. Kurulması istenen özel istihdam büroları işgücü piyasalarındaki arz ve talebi merkezileştirecektir. İkincisi, liberal Molinari'nin özgür işçi ile köle arasında günlük çalışma saati ve çalışma koşulları bakımından bir fark olmadığını söylemesi, Tocqueville ve Bastiat'nın çalışma hakkına ve iş güvencesine doğa yasalarına uymuyor diye karşı çıkması ile günümüz işgücü piyasalarının küresel sermaye tarafından düzensizleştirilmesi arasında hiçbir farkın olmadığını gösteriyor. Yalnız unutmamak gerekir ki bu uygulamalar 19. yüzyılda olduğu gibi bugün de Avrupa'da sefaleti ve yoksulluğu arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bastiat, Frederic, *Œuvres Complètes*, Tome VI, “Des salaires”, 1863.
- Bastiat, Frederic, *Œuvres Complètes*, Tome IV, “Propriété et Loi”, 1863.
- Brizon, Pierre, *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi*, Onur yay., 1977.
- Colson, Clément, *Organisme économique et désordre social*, Ernest Flammarion, 1918.
- EUROSTAT, Communiqué de presse, 171/2012, 3 décembre 2012.
- Garnier, Joseph, “Introduction”, *Le droit au Travail a l'Assemblée Nationale*, recueil complet, Paris chez Guillaumin et C. Librairies, 1848.
- Lasfargues Gérard, *Départs en retraite et travaux pénible*”, Centre d'Etudes de l'Emploi, Rapport de Recherche, 19, Avril 2005.
- Manier Bénédicte, *Le travail des enfants dans le monde*, La Découverte, 2011.
- Mengeot Marie-Anne, *Mesleksel Kanserler*, European Trade Union Institute for Research Education, Health and Safety, Türk Tabipleri Birliği.
- de Molinari, Gustave, *Questions économiques a l'ordre du jour*, Paris, Guillemin et Cie, 1906.
- OECD, *Etudes économique: Turquie 2010*.
- OECD, *Etudes économique: Danemark 2008*.
- OECD, *Etudes économique: Irlande 2009*.
- OECD, *Etudes économiques: Allemagne 2010*.
- OECD, *Etudes économique: France 2013*.
- de Tocqueville Alexis, “Discours sur le droit de travail”, *Le droit*

au Travail a l'Assemblée Nationale”, recueil complet, Paris chez
Guillaumin et C. Librairies, 1848.
de Tocqueville, Alexis, “Mémoires sur le paupérisme”, *Mémoires de
la Société académique* de Cherbourg, 1835.
Williamson, John, “Consensus de Washington : un bref historique et
quelques suggestions”, *Finances et Développement*, septembre
2003.
TUIK, İşgücü istatistikleri verileri: www.tuik.org.tr